

Diccionari de gemmologia

Introducció

El *Diccionari de gemmologia* és un recull sistemàtic de 1302 termes utilitzats per aquesta ciència que s'ocupa dels minerals (i altres materials) que es fan servir com a ornament personal i per a la fabricació d'objectes ornamentals. L'obra s'adreça tant als professionals que, des de diferents punts de vista, treballen en activitats relacionades amb les gemmes (joiers, taxadors, lapidaris, agents de duanes i de policia, etc.), com al públic no especialista però que desitja introduir-se en aquesta matèria, o als intermediaris lingüístics que necessiten una eina de consulta pràctica per traduir, redactar i corregir textos d'aquest sector d'especialitat.

El recull inclou la terminologia relativa als materials que es fan servir com a gemmes (tant els naturals com els artificials), les propietats i característiques que els distingeixen, els tractaments, els tipus de talla, els aparells i la instrumentació necessaris per a poder identificar-los de manera objectiva i les unitats de mesura més importants. Així mateix, s'ha considerat que podia tenir interès recollir termes propis del món de la mineria i del comerç vinculat a les gemmes, i també alguns noms propis de productes concrets que, malgrat no ser estrictament termes, proporcionen una informació que complementa el diccionari i n'eixampla la utilitat (per exemple, *Cullinan*, *Fianita*).

Fonts

En català, la bibliografia existent sobre gemmologia és encara escassa. Malgrat això, s'han buidat els textos gemmològics més rellevants per conèixer de primera mà l'ús escrit de moltes formes que encara no han estat mai recollides en les obres lexicogràfiques més importants o normatives. Pel que fa a les equivalències, la major part s'ha extret directament d'obres especialitzades escrites en castellà, francès, italià, anglès i alemany (manuals, revistes, catàlegs, etc.), de manera que quedessin garantides pel seu ús en contextos especialitzats. En la fase de tractament i compleció de les informacions ha estat també d'utilitat la consulta de determinades obres terminològiques (diccionaris especialitzats) i lexicogràfiques (diccionaris generals i obres de tipus enciclopèdic), totes ressenyades convenientment a la bibliografia.

Revisió i normalització

El TERMCAT ha revisat exhaustivament la terminologia catalana continguda en el diccionari, ha sistematitzat la informació de les definicions i les notes, i ha seleccionat i estudiat les formes neològiques que requerien la intervenció del Consell Supervisor¹.

Un dels objectius del diccionari ha estat precisament estandarditzar la nomenclatura d'un camp del saber, la gemmologia, en què són relativament abundants les denominacions populars, obsoletes o mineralògicament poc recomanables i contribuir així a limitar els equívocs tan freqüents sobre la naturalesa de les gemmes.

Aquesta mena de termes s'han remès sempre com a formes secundàries al terme que s'ha considerat més correcte des del punt de vista gemmològic. Així, per exemple, la denominació *robí de Sibèria*, utilitzada incorrectament per a referir-se a una gemma que en realitat és una turmalina, s'ha remès a *turmalina vermella*. I el terme *maragda oriental*, usat també incorrectament per a una gemma que no és cap maragda, s'ha remès a *safir verd*.

Evidentment, aquesta sistematització no s'ha dut a terme de manera uniforme, perquè hi ha un bon grapat de denominacions que, malgrat no tenir tal vegada una justificació plena des del punt de vista mineralògic, tenen una molt antiga i arrelada tradició oral i escrita. Així, per exemple, *robí* i *safir* s'han entrat com a termes principals malgrat no ser res més que varietats de color vermell i blau d'un mateix mineral, el corindó. El mateix podríem dir de *maragda* i *aiguamarina*, que són varietats de color verd i blau verd, respectivament, del beril.

Pel que fa als criteris i casos estudiats pel Consell Supervisor, destaquen els següents:

- Tal com estableix la *International Mineralogical Association*, organisme competent per a la formació de nous noms de minerals, s'ha respectat la grafia original dels noms propis als quals s'ha adjuntat el sufix *-ita*, encara que continguessin formes estranyes al català (per exemple, de *Perth*, *perthita*).

En l'aplicació d'aquest criteri cal tenir en compte, però, les consideracions següents:

1/ Els noms propis acabats en consonant o vocal tònica es mantenen íntegrament quan s'hi adjunta el sufix *-ita* (per exemple, de *Cancriu*, *cancriu-ita*).

2/ Els noms propis acabats en vocal àtona, en canvi, l'elideixen (per exemple, de *Thule*, *thulita*).

¹ El Consell Supervisor, organisme constituït per membres designats per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i per membres del TERMCAT, s'ocupa de l'estandardització de la terminologia catalana.

3/ En alguns casos es manté la darrera vocal de noms propis acabats en *-o* i en *-e* (com ara *taffeïta*, de Taffee), en els quals s'ha marcat amb una dièresi la tonicitat de la *i*, per paral·lelisme amb les altres llengües

i 4/ No s'ha mantingut, ni en català ni en les altres llengües, la grafia original d'aquells topònims que, pel fet de ser molt coneguts, històricament s'han traduït (per exemple, *romanita*, de Romania, en francès és *roumanite*, de Roumanie, o en castellà, *rumanita*, de Rumania).

- S'han adaptat a la grafia catalana diversos manlleus, com ara *amàtrix* (acrònim de l'anglès *american matrice*); *talla briolet*, *talla pendeloc* i *talla rondella* (dels francesos *taille briolette*, *taille pendeloque* i *taille rondelle*, respectivament); i *perla blíster*. S'han aprovat també els sintagmes *vidre crown* i *vidre flint*, denominacions híbrides usades i preferides pels especialistes tant de l'àrea de la gemmologia com pròpiament del vidre, documentades en català i en altres llengües (en molts casos prescindint de la base *vidre*). Un altre cas anàleg és el del sintagma *maragda soudé*, que, tot i ser certament equívoc des del punt de vista mineralògic (no es tracta de cap maragda, sinó d'una imitació), s'ha mantingut perquè és l'únic utilitzat comercialment, tant en català com en les altres llengües.
- Pel que fa als noms registrats que han adquirit una categoria de genèrics, s'ha aprovat de donar-los entrada en minúscula i mínimament adaptats, encara que això impliqui el manteniment de grafies poc habituals en català (*diakon*, *polybern*) o bé de mots que han de ser pronunciats segons la fonètica de la llengua original (*beetle*).
- Han estat tractats també casos d'extensió de significat amb canvi de gènere, com ara en *princesa* i *òpera*. Aquests dos termes, malgrat ser originàriament mots femenins, s'aproven com a substantius masculins tenint en compte l'ús, que es deu al fet que implícitament complementen en aposició el substantiu masculí *collaret* o bé *enfilall*. D'altra banda, el Consell ha fixat la categoria gramatical d'altres termes que presentaven problemes de vacil·lació de gènere probablement perquè en un principi s'havien utilitzat com adjectius (que després van substantivar-se) que variaven el gènere segons el nom que complementaven, el qual tant podia ser masculí com femení. Així, ha aprovat la forma femenina *cimòfana* (i no *cimòfan*) i la forma *pleonast* (i no *pleonasta*).
- També han estat estudiats aquells termes que podien presentar dubtes sobre la seva adequació semàntica o formal: s'ha aprovat, per exemple, *adularescència* (derivat d'*adulària*), *labradorescència* (derivat de *labradorita*) i *metamíctic* (adjectiu procedent, a través del mot danès *metamikt*, dels formants grecs *meta-* i *miktos*, 'mesclat').
- En aplicació de la normativa fixada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans sobre la grafia de compostos i derivats que presenten etimològicament una *essa* inicial seguida de consonant, s'ha mantingut la *e* inicial del mot *espinel·la* quan entra en contacte amb els formants *cloro-* i *gahno-*. Així mateix, s'ha mantingut la *o* del formant *gahno-*, procedent de l'antropònim *Gahn* per analogia

amb els formants cultes, a fi de llatinitzar-lo. Així mateix, en aplicació de les noves normes ortogràfiques sobre els noms en *-es*, s'ha aprovat el terme *pol·lopes*.

- I finalment, s'han adoptat les terminacions *-el* i *-il* en detriment de *-el·le* i *-il·le* (per exemple *crisòtil* i no *crisòtil·le*) seguint el criteri establert per la Comissió Lexicogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Forma de consulta

Cada article del diccionari conté la denominació catalana, la seva categoria gramatical, la definició i les equivalències en castellà, francès, italià, anglès i alemany. En molts articles s'ha inclòs, a més, una nota amb informació complementària (sobre l'origen etimològic del terme, sobre el creador d'un instrument determinat, etc.), i en una vuitantena de casos (la pràctica totalitat de les talles) l'article va complementat per una il·lustració.

Les definicions s'han adequat als objectius de divulgació del diccionari: en les definicions de les espècies gemmològiques, per exemple, s'informa de la composició química del material, de la seva naturalesa (si es tracta d'un mineral, d'una roca o d'una substància d'origen orgànic), el sistema cristal·lí al qual pertany, i del color si es tracta d'una varietat. Expressament no hi figuren d'altres dades de caràcter científic, que depassarien els objectius divulgatius que vol tenir l'obra. De tota manera, al final del diccionari el lector pot trobar un important nombre d'obres bàsiques utilitzades per a l'elaboració d'aquest treball i que poden ampliar-ne molts aspectes.

Els termes que són sinònims es remeten l'un a l'altre amb l'indicatiu *sin*. El sinònim que per ordre alfabètic apareix en primer lloc és el que duu la definició i la nota (per exemple, *epigènesi* i no *epigènia*).

Quan un dels sinònims s'ha considerat preferent (perquè l'altre té poc ús, és lingüísticament menys adequat o perquè es considera obsolet) la forma secundària s'ha remès al principal amb l'abreviatura *veg*. En aquest cas, el sinònim principal és el que duu la definició i la nota, juntament amb la indicació dels seus sinònims complementaris (per exemple, *turmalina verda* té com a sinònim complementari *verdelita*).

Sovint es remet a d'altres articles amb l'abreviatura *v. t.* (vegeu també), no pel fet que es tracti d'un sinònim sinó perquè s'ha considerat que la consulta de l'article podia complementar la informació cercada en el diccionari.

Els termes del diccionari es presenten segons el seu ordre seqüencial (*escala de Mohs*, i no *Mohs, escala de*), i segueixen l'ordenació alfabètica discontinua, que evita interrupcions en els termes d'una sèrie i segons la qual els espais en blanc precedeixen els signes no alfabètics (principalment apòstrofs i guionets), i els signes no alfabètics precedeixen els signes alfabètics:

ex. *talla rosa Chiffre*
talla rosa d'Anvers
talla rosa de Brabant
talla rosa doble

Les equivalències, quan n'hi ha més d'una, es presenten per ordre alfabètic. El diccionari inclou un índex alfabètic per a cada llengua d'equivalència, que permet d'arribar al terme català i a la resta d'informacions a partir de la denominació castellana, francesa, italiana, anglesa o alemanya. Així mateix, inclou un índex temàtic en el qual es presenten els termes catalans ordenats segons els apartats establerts a l'arbre de camp. Aquest índex permet trobar un terme del qual es coneix l'adscripció temàtica però es desconeix la grafia exacta. Per exemple, si volem saber com es denomina el creixement orientat d'un cristall sobre un altre, podem cercar el terme directament en l'apartat 3 "Característiques cristal·lines" de l'índex temàtic.

Equip de treball

L'equip que ha elaborat el diccionari (Joaquim Nogués i les seves col·laboradores Neus Dalmau, Neus Gambín, Lourdes Montero) ha rebut l'assessorament metodològic del TERM CAT: en una primera fase per part de Maria Navas, i en una segona fase per part de Lluís Rius, el qual s'ha encarregat també de dur-ne a terme la revisió terminològica. Han participat també en aquesta revisió Anna Vila, amb una primera sistematització i revisió de les informacions del treball, i Jordi Bover, com a secretari del Consell Supervisor del TERM CAT.

Finalment, conscients que una obra d'aquestes característiques no pot ser completa ni definitiva, agraiem totes les propostes de millora que els usuaris vulguin adreçar-nos.

TERM CAT